

Trouwen en (niet) erven

Over de vermogensrechtelijke positie van de overlevende echtgenoot in het oude recht (III)

Thiery Van Sinay

HOOFDSTUK IV : HET SCHENKINGSRECHT

Deze periode was van het allergrootste belang voor de schenkingen : zij krijgen dan hun eigen juridisch karakter en specifieke kenmerken die ze in grote lijnen tot vandaag behouden hebben. De opstellers van de Code Civil zullen in deze materie niet het meest innoveren !

Men kan een onderscheid maken tussen het algemeen regime van de schenkingen en enkel bijzondere schenkingscontracten : de schenkingen in het huwelijkscontract en de contractuele erfstellingen.

Deze laatste dragen in het kader van deze bijdrage natuurlijk het meest onze interesse weg, toch kunnen we ze niet aansnijden zonder eerst enkele algemene begrippen te hebben aangehaald.

§ 1 Algemene begrippen (1)

De schenkingen die oorspronkelijk sterk samenhangen met de testamenten (*donatio mortis causa*) en met contracten onder bezwarende titel weten in dit tijdvak hun ware identiteit te veroveren.

Het onherroepelijk karakter wordt één van de essentiële elementen van de schenking. Dit beginsel speelde in het voordeel van de Kerk die vaak begunstigde was van schenkingen, maar had ook de functie van *alarmbel*. De schenker moest er zich goed van bewust zijn dat het eens en voor altijd was (3). Een geschrift werd stilaan een belangrijke vereiste, aanvankelijk alleen als bewijsstuk. Schenkingen aan kerkelijke instellingen gingen steeds met een geschrift gepaard (4). Later werd dit een echt vormvoorschrift en ging men zelfs de voorkeur geven aan een notariële akte (5). Soms werd echter een rechterlijke controle vereist (6).

(1) TIMBAL, P.C., *Droit romain et ancien droit français, régimes matrimoniaux, successions en libéralités*, Parijs, 1975, 219. MERLIN, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, IV, V^o *Donations*.

(2) Donner et retenir ne vaut !

(3) Qui le sien donne avant de mourir, bientôt s'apprête à souffrir ... !

(4) GILISSEN, J., *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, 1980, 190.

(5) MERLIN, *o.c.*, V^o *Donation*, 78.

(6) Edict van 28 oktober 1472 van koning René geldend voor Dauphiné en Provence.

De ordonnantie van Villers-Cotterets (1539) vereist de aanvaarding door de begiftigde. Deze ordonnantie verplichtte, uit fiscaal oogpunt, een vorm van publiciteit : *l'insinuation* (7).

De ordonnantie van Moulins (1566) sanctioneerde het gebrek aan *insinuation* met nietigheid. De *droits d'insinuation* zijn de voorlopers van onze registratierechten.

Ondanks het beginsel van de onherroepelijkheid konden de schenkingen in sommige gevallen toch herroepen worden : de niet-uitvoering van een last, de ondankbaarheid van de begiftigde en de geboorte van een kind van de schenker (8).

Deze laatste reden werd voor het laatst ingeroepen door Charles Dumoulin, zich steunend op het Romeins Recht (9) in 1551. Hij had zijn goederen weggeschonken aan zijn neef, ter gelegenheid van diens huwelijk en toen hij later zelf trouwde en een kind kreeg, wou hij de geschonken goederen begrijpelijkwijls zien terugkeren.

De schenkingen moesten worden ingekort als ze het beschikbaar deel te boven gingen. Dit stelt heel de problematiek van de erfrechtelijke reserve aan de orde, die we echter hier, binnen ons beperkt domein, niet kunnen behandelen (10).

§ 2. De schenkingen tussen echtgenoten en de contractuele erfstellingen

1. De schenkingen tussen echtgenoten

Deze categorie van schenkingen heeft steeds een ambivalent karakter meegedragen : enerzijds stond men er wel gunstig tegenover als zijnde de uitdrukking van de wederzijdse genegenheid der echtgenoten en anderzijds vreesde men dat de ene partner zou profiteren van de zwakte van de andere om hem al zijn goederen te laten wegschenken. Tot in de 14e eeuw waren daarom alle schenkingen tussen echtgenoten verboden (11). Naderhand is men een onderscheid gaan maken tussen schenkingen bij huwelijkscontract en schenkingen erbuiten. Uiteindelijk is men dan het beschikbaar deel beter gaan omschrijven.

(7) MERLIN, o.c., *V^o Donation*, 126.

(8) Vergelijk : artikel 953 B.W.

(9) De wet "*Si unquam*" van 355 (C.J. VIII, 55, 8), die naar men aanneemt slechts de schenkingen van een meester aan zijn vrijgelaten slaaf betrof.

(10) Men consultere : DILLEMANS, R., *De erfrechtelijke reserve*, Leuven, 1960, 11 en de daar aangehaalde werken.

(11) LEPOINTE, G., *Droit romain et ancien droit français : régimes matrimoniaux, successions et libéralités*, Parijs, 1958, 228.

a) *Schenkeningen bij huwelijkscontract*

De schenkingen bij huwelijkscontract werden steeds erg gunstig aanzien: men ging er steeds van uit dat er, net zoals over het huwelijkscontract zelf, over onderhandeld was tussen de twee families (12). Soms waren er wel beperkingen, inzonderheid met betrekking tot de eigen goederen (gewoonte van Bretagne bijvoorbeeld). In geval van tweede huwelijk was de regeling ook restrictiever.

Schenkeningen bij huwelijkscontract werden heel vlug, nog voor men het huwelijkscontract voor onveranderlijk hield, als absoluut onherroepelijk beschouwd (13).

b) *Schenkeningen tussen echtgenoten tijdens het huwelijk*

In het algemeen stond men erg weigerachtig tegenover deze soort schenkingen. In de landen van geschreven recht waren ze wel toegelaten, doch steeds herroepelijk. In de landen van gewoonterecht kon men ze maar niet aanvaarden: men vreesde immers al te zeer een transfert van fortuinen van de ene familie naar de andere. Dit verbod werd gemilderd als het ging om wederzijdse schenkingen die echter aan strenge voorwaarden onderworpen en herroepelijk waren. Deze "*don mutuel*" kon echter alleen over het vruchtgebruik der goederen gaan (meestal de helft van de gemeenschap die in blote eigendom aan de erfgenamen van de vooroverleden echtgenoot toekwam) (14).

In de Noordelijke gewoonterechten kreeg deze *don mutuel* de naam "*ravestissement*" of ook "*entravestissement*" en soms was ze zelfs opgenomen in de gewoonte als een echt recht van de overlevende (15). Het *ravestissement* was een wederzijdse schenking tussen kinderloze echtgenoten van roerende goederen en erven (ten bezwarende titel tijdens het huwelijk verkregen) (16).

c) *Het beschikbaar deel tussen de echtgenoten*

Het beschikbaar deel tussen de echtgenoten voor schenkingen bij huwelijkscontract was zo goed als onbeperkt, behoudens bij tweede huwelijk. De wederzijdse schenkingen waren beperkt tot een vruchtgebruik en voor de rest gold de gemeenrechtelijke reserveregeling. De regeling lag echter anders voor de schenkingen bij tweede huwelijk.

(12) OURLIAC, P., à DEMALOAFOSSE, J., *Histoire du droit privé, III, Le droit familial*, Parijs, 1968, 512.

(13) TIMBAL, P.C., *o.c.*, 222.

(14) MERLIN, *o.c.*, *V^o Don mutuel*

(15) OURLIAC, P. & ... , *o.c.*, 513.

(16) VAN DIEVOET, G., *Jehan Boutillier en de Somme Rural*, Leuven, 1951, 192.

Was men de tweede huwelijken in Rome nogal gunstig gezind, in het kader van een nataliteitspolitiek, dan stond ons oude recht er toch nogal weigerachtig tegenover. Misschien was de invloed van de Kerk hier niet volledig vreemd aan (17). Daarbij komt nog de traditioneel middeleeuwse vrees dat de eigen goederen van het ene vermogen naar het andere zouden verhuizen.

Verschillende technieken werden gehanteerd om de schenkingen bij tweede huwelijk te beperken. Sommige kostuimen stelden een speciale reserve in ten voordele van de kinderen uit het eerste huwelijk, maar de meest verspreide instelling was ongetwijfeld het *douaire* ten voordele van de kinderen, afkomstig uit de gewoonterechten van Parijs en Orléans.

Heeft de moeder de vader overleefd, dan zijn de goederen waarop zij haar douaire uitoefende, voorbehouden voor de kinderen, echter in volle eigendom. Ingeval van vooroverlijden van de moeder zijn de goederen waarop de moeder haar douaire had kunnen uitoefenen, eveneens voor de kinderen uit het eerste huwelijk voorbehouden in volle eigendom. Dit heeft tot gevolg dat de *douaire* van de tweede echtgenote gevoelig verminderd wordt, en meestal slechts op één vierde van de goederen die de vader nalaat kan slaan. De kinderen kregen hun douaire vrij van alle schulden en hadden ook de saisine. In de 15e eeuw verliest de instelling onder invloed van de receptie van het Romeinse recht veel van haar kracht. Men vond het onrechtvaardig en tegenstrijdig met de nieuwe romeinsrechtelijke erfrechtelijke opvatting dat de kinderen hun *douaire* zouden krijgen, zonder te moeten bijdragen tot de schulden. Men zal stilaan zelfs de kinderen dwingen te kiezen tussen *douaire* en erfrecht.

In de 16e eeuw zijn de kinderen uit het eerste huwelijk aldus onvoldoende beschermd. Een ordonnantie zal dit trachten goed te maken (18).

2. De contractuele erfstelling

a) algemeen

De bakermat van de contractuele erfstelling, die in het Burgerlijk Wetboek een schenking van toekomstige goederen wordt genoemd, staat in deze periode.

(17) Zie ook bijvoorbeeld de *Codex Iuris Canonici* van 1917 die in zijn can. 1142 de "kuise weduwstaat hoger acht".

VAN GROESSEN, H. VAN VLISSINGEN, c., *Het Kerkelijk Recht*, Roermond, 1947, 657, nr. 606.

(18) MERLIN, o.c., *V^o Douaire*
TIMBAL, P.C., o.c., 226.

Eigenlijk vindt ze zich halfweg tussen schenking (doordat ze onherroepelijk is) en testament (doordat ze de aanduiding van een erfgenaam inhoudt). Men haalt voor de geldigheid ervan aan dat ze de huwelijks-sluitingen begunstigt en dus bijdraagt tot de creatie van nieuwe families (19).

b) voorwaarden en gevolgen

De contractuele erfstelling moest het huwelijk voorafgaan: kon in een huwelijkscontract of zelfs in een onderhandse akte, ten voordele van de echtgenoot of van de kinderen.

In enkele kostuimen kon er nog een derde bijkomen (Auvergne: een niet getrouwde broer bijvoorbeeld).

Ze was vrijgesteld van aanvaarding en "insinuation".

Het essentiële gevolg van de contractuele erfstelling is dat de erfsteller niet meer over zijn goederen kan beschikken. Daarom werd ze door vele auteurs sterk gevreesd en voor het intermediaire recht verboden.

TITEL III. AANLOOP NAAR HET EINDE VAN HET ANCIEN REGIME: ENKELE AANTEKENINGEN

§ 1. Historisch kader

We hebben nu de middeleeuwen verlaten en komen in de nieuwe tijd, in de nabijheid van de Franse revolutie. Deze periode kenmerkt zich door een inflatie van wetgeving: de gewoonte als dusdanig is niet meer de belangrijkste bron van recht, maar wel de gewoonte in wetgeving gegoten: de homologatie van de kostuimen; men gaat zelfs nog een stap verder door via wetgeving een zekere unificatie van het recht door te voeren (1) op het gebied dat ons hier interesseert is men op de vooravond van de revolutie al vrij ver gekomen, hoewel de unificatie van het "gewoonterecht" en het "geschreven recht" geen sinecure was.

Bedoeling van deze titel is even na te kijken in hoever de wetgeving van het einde van het Ancien Regime heeft ingegrepen in de deelgebieden die ons hier bezighouden.

(19) OURLIAC, P. & ... , *o.c.*, 510.

(1) GERBENZON, P. & ALGRA, N.E., *Voortgangh des rechters*, Alphen aan de Rijn, 1979, 162.

ESMEIN, A., *Histoire du droit français*, Parijs, 1901, 774.

GILISSEN, J., *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, 1981, 317.

§ 2. Het erfrecht

Het erfrecht verschildte al te zeer van kostuime tot kostuime en het is waarschijnlijk slechts door de tussenperiode van de Franse revolutie met de radicale wetten van het intermediaire recht dat de Code Civil erin slaagde uiteindelijk een unificatie door te voeren.

Op het stuk van de erfstellingen over de hand kwam er, omwille van de gesignaleerde misbruiken, wél eenheid: *Ordonnance sur les substitutions fideïcommissaires* van 1747. De *Ordonnance sur les testaments* van 1735 liet twee systemen nog bestaan: één voor de *pays de droit coutumier* en één voor de *pays de droit écrit* (2). Bij ons behandelde het Eeuwig Edikt van 1611 gelijkaardige materies.

§ 3. Het huwelijksgoederenrecht

Voor wat het huwelijksgoederenrecht betreft, zijn er geen zo verre-gaande wetgevende interventies geweest. De kostuime van Parijs wordt echter steeds belangrijker en uiteindelijk zal zij richtinggevend zijn voor het later wetgevende werk. Het grote ressort van het Parlement van Parijs is hier zeer waarschijnlijk niet vreemd aan. De rechtsspraak, ook van de andere parlementen, liet zich niet onbetuigd. Zij was een heel belangrijke bron van recht en zorgde voor een steeds verdergaande evolutie en uitwerking van de in de vorige titel beschreven stelsels.

Eén voorbeeld: de vraag of *douaire* eindigde door het intreden van de weduwe in het klooster was erg controversieel. Dit punt hing trouwens samen met de vraag of *douaire* eindigt met de burgerlijke dood van de weduwe. Op 23 januari 1629 besliste het Parlement van Parijs dat de *douaire* bleef voortlopen (3). Het Parlement van Normandië had echter in januari 1627 het tegengestelde beslist (4).

§ 4. Het schenkingsrecht

Het wetgevende werk in dit deelgebied is enorm geweest: zowel voor wat het algemeen regime van de schenkingen betreft als voor de schenkingen tussen echtgenoten.

1. De ordonnantie van kanselier D'AGUESSEAU van 1731

Op het gebied van de schenkingen is men erin geslaagd een echte Codex van schenkingsrecht te maken, een gemeenrecht van schenkingen

(2) GILISSEN, J., o.c., 320.

(3) MERLIN, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, Parijs, 1812, IV, *V^o Douaire*, 283.

(4) MERLIN, o.c., *V^o Douaire*, 284.

geldig voor gans Frankrijk. Dit stuk eengemaakt recht is zo een bron geweest voor de Code Civil van 1804. We vinden er tal van bepalingen in die ons nog steeds bekend is de oren klinken. We zetten enkele punten op een rijtje.

Als vormvereiste gold voortaan de notariële akte (5). De vereiste van uitdrukkelijke aanvaarding door de begiftigde zelf of door een hiervoor speciaal aangesteld lasthebber was al gevestigd door de ordonnantie van Villers-Cotterets (1539) (6). De ordonnantie eist ook bij schenkingen van roerende goederen een opsomming ervan (7). Inzake herroeping van schenkingen door geboorte van een kind gaat de ordonnantie verder dan de rechtsspraak en verbiedt de schenker bij voorbaat aan deze herroepingsgrond te verzaken (8).

Deze kleine opsomming doet uitschijnen hoe gelijklopend ons huidig positief recht nog is met de ordonnantie van 1731.

2. Schenkingen tussen echtgenoten en "*l'édit des secondes nocés*" van 1560

Zoals hierboven gesteld, was de *douaire*, toegekend aan de kinderen geen afdoende bescherming meer voor al te grote liberaliteiten ter gelegenheid van een tweede huwelijk.

Het "*édit*" werd in 1560 afgekondigd op initiatief van kanselier Michel de l'Hospital door Frans II. Het bestond uit twee delen. Het eerste deel verbood de weduwen aan hun nieuwe echtgenoot meer te schenken dan een kindsdeel.

Het hoeft dus niet altijd de oude bok te zijn die het groen blaadje lust... De rechtsspraak breidde het toepassingsgebied van het edict wel uit tot de weduwnaars (9). Het edict dat alleen van toepassing was ingeval de schenker kinderen had viseerde alle soorten schenkingen: zowel op last, dan andere. De kinderen konden steeds de inkorting van de overdreven schenking vragen.

Dit eerste deel van het edict had zich geïnspireerd op de wet *Hac Edec-tali*: uit de *Codex Justinianus* (10).

Het tweede haalde zijn inspiratie uit de wet *Feminae* en verbood de weduwen aan hun man ook maar iets te geven van de voordelen uit een eerste huwelijk en vice versa.

(5) art. 931 B.W.

(6) art. 933 B.W.

(7) vergelijk art. 948 B.W.

(8) art. 960 B.W. is van openbare orde.

(9) LEPOINTE, G., *Droit romain et ancien droit français: régimes matrimoniaux, successions et libéralités*, Parijs, 1958, 368, nr. 704.

(10) TIMBAL, P.C., *Droit romain et ancien droit français: régimes matrimoniaux, successions et libéralités*, Parijs, 1975, 226.

Kenmerkend voor de geest des tijds is wel dat de auteurs zelden verwezen naar het edict als dusdanig maar steeds naar de Romeinse wetten waaruit het zijn inspiratie gehaald had.

DEEL III : HET INTERMEDIAIRE RECHT

§ 1. Situering

Het tijdvak dat we nu aansnijden is erg kort: amper vijftien jaar. Doch in deze woelige jaren is heel wat gebeurd: aanvankelijk matige hervormingen, komt er naderhand meer verdergaande wetgeving die de Code zal modereren (1).

§ 2. Het erfrecht

Het intermediaire recht heeft op ons gebied niet de grote revolutionaire hervormingen gebracht die we misschien hadden kunnen verwachten: de langstlevende echtgenoot wordt er niet beter aan toe.

1. De eerste hervormingen

Op 4 augustus 1789 schaft de *Constituante* de feodaliteit af. Het is duidelijk dat dit niet kon zonder ook hervormingen op erfrechtelijk gebied door te voeren. Op 15 maart 1790 en 8 april 1791 werd de primogenituur afgeschaft en het gelijkheidsbeginsel ingevoerd (2). Het testamenten- en schenkingsrecht bleef echter voorlopig onaangeroerd. Op 25 oktober 1792 worden de erfstellingen over de hand afgeschaft. Op 7 maart 1793 wordt de schenkings- en testeermogelijkheid in rechte lijn afgeschaft (3). Men besloot ook de natuurlijke kinderen toe te laten tot de nalatenschap van hun ouders of ten minste de processen met betrekking hiertoe te schorsen.

2. De ontstuimigheid van de Nivôse-wet

Als de revolutie in haar meest radicale fase komt, krijgen we ook de meest radicale hervormingen, zelfs met retroactief karakter.

(1) TIMBAL, P.C., *Droit romain et ancien droit français, régimes matrimoniaux, successions et libéralités*, Parijs, 1975, 199.

(2) GUICHARD, *Code des successions*, Parijs, jaar VII, 13.

(3) GUICHARD, *o.c.*, 23.

Cambacères had het eerst, op 3 augustus 1793 een voorstel ingediend om het erfrecht, de schenkingen en testamenten op eenvormige wijze te regelen. De conventie vond dat men de wet moest laten in werking treden op 14 juli 1789. Op 17 nivôse jaar II (6 januari 1794) werd dan deze ingrijpende wet goedgekeurd. Ze zou definitief het principe vestigen van de eenheid van het vermogen : geen onderscheid meer tussen de goederen. Ze vervangt de regel *paterna paternis* door een klovning tussen vaderlijke en moederlijke linie (4). Verschrikkelijk nefast voor de vermogensrechtelijke positie van de langstlevende was het afschaffen van het recht van bijleving (*douaire*) en de andere overlevingsrechten. De overlevende echtgenoot zou slechts tot de nalatenschap geroepen zijn bij gebreke aan erfgenamen tot in de 12e graad!

Het retroactief karakter van de Wet zorgde voor heel wat herrie. Een positief punt was ongetwijfeld de gelijkheid tussen wettige en natuurlijke kinderen (5) een nog steeds actueel punt (6).

§ 3. Het huwelijksgoederenrecht

Op dit stuk zijn er niet zo heel veel ingrijpende wijzigingen geweest. De *nivôse* wet schafte de *douaire* af (7). De voortgezette gemeenschap werd ook uitgesloten, maar het lag in de lijn der verwachtingen dat het gemeenschapsstelsel het wettelijk stelsel zou worden. Ten gevolge van protest van de zuiderse Hoven van beroep werd het dotaal stelsel echter ook als huwelijksvermogensstelsel in de Code opgenomen (8).

§ 4. Het schenkingsrecht

Het intermediaire recht was vijandig gezind tegenover de schenkingen uit angst het vroeger feodaal systeem te zien herleven. Schenkingen in rechte lijn werden op 7 maart 1793 gewoon afgeschaft.

De wet van 17 nivôse jaar II voerde in haar artikelen I en II een algemeen schenkingsverbod in (9).

Schenkingen ten voordele van vreemden waren wel toegelaten, doch er

(4) vergelijk : art. 746 B.W.

(5) Deze gelijkheid was reeds aangenomen door het decreet van 4 juni 1793. "*La convention nationale décrète que les enfants nés hors le mariage succèderont à leurs père et mère, dans la forme qui sera déterminée.*" (aangevuld door het decreet van 12 brumaire jaar II).

(6) zie bijvoorbeeld het Marckx-arrest en de gevolgen ervan voor de Belgische praktijk : VAN HOVE, E., *Het Marckx-arrest en de notariële praktijk*, T. Not., 1982, 97.

(7) MERLIN, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, Parijs, 1812, IV, *v*^o *Douaire*, 262.

(8) TIMBAL, P.C., o.c., 96.

(9) "*Les donations entre vifs, faites depuis et compris le 14 juillet 1789, sont nulles.*"

was een uiterst klein beschikbaar deel: 1/10 als de schenker nakomelingen had en 1/6 in de andere gevallen (art. XVI) (10).

De liberaliteiten tussen echtgenoten waren een tweede uitzondering op het schenkingsverbod: zij mochten echter de helft van de goederen van de eerststervende omvatten, in vruchtgebruik.

De toegelaten schenkingen waren aan uiterst strenge voorwaarden onderworpen: men mocht niet schenken aan iemand die reeds in rijkdom leefde, ze waren steeds onherroepelijk, zonder uitzonderingen (11). De natoriële vorm werd echter niet behouden.

Al bij al een heel stuk weg terug van de ordonnantie van 1731. De opstellers van het Burgerlijk Wetboek inspireerden zich echter meer op deze ordonnantie dan op de *nivôse* wet, behoudens enkele uitzonderingen.

DEEL IV : EPILOOG : VAN HET BURGERLIJK WETBOEK OVER DE WET VAN 1896 NAAR DE WET 1981

§ 1. Situering

We bevinden ons nu in een veel kalmere periode uit de geschiedenis. Door een handige staatsgreep is Napoléon Bonaparte aan de macht gekomen. Hij zal de gevolgen van de revolutie consolideren, bepaalde overdrijvingen trachten in te dijken (1).

Het Burgerlijk Wetboek komt er al bij al erg vlug en gaat mede onder invloed van de exegetische school (2) als een meesterwerk de geschiedenis in.

In onze bijdrage komen wij echter dichterbij en dichterbij huis: belangrijke stukken uit de Code Napoléon blijven onverminderd van kracht, slechts die delen die niet meer gelden kunnen rechtsgeschiedenis maken. We geven hier een overzicht.

(10) GUICHARD, *o.c.*, 44.

(11) GUICHARD, *o.c.*, 46 en 129. - vergelijk art. 1094 oud B.W.

(12) GUICHARD, *o.c.*, 45.

(1) Over de totstandkoming van de Code Civil leze men o.a. GILISSEN, J., *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, 1980, 421.

(2) LAURENT, F., *Principes de droit civil*, Zie BOUCKAERT, B., *De exegetische school*, Antwerpen, 1981.

§ 2. Het burgerlijk wetboek van 1804

1. Algemeen

Van onze drie vertrouwde delen erfrecht, huwelijksvermogenrecht en schenkingsrecht, zullen we het laatste niet behandelen. Het schenkingsrecht is immers niet ingrijpend gewijzigd sinds 1804, bepaalde kleine wijzigingen zullen we verder aanstippen (3).

De Code Civil bewerkte een mooie synthese tussen het Romeins recht uit het Zuiden en de gewoonterechtelijk rechtsstelsels, tussen de eeuwenoude traditie en de jonge ervaringen van de revolutie.

Op het stuk van het erfrecht betekende dit soms wel de klok een beetje terugdraaien ten opzichte van de soms bandeloze voortvarendheid van het intermediaire recht.

2. Het erfrecht

De opvatting dat de langstlevende echtgenoot eigenlijk geen erfgenaam hoeft te zijn, hebben we meer dan eens in deze bijdrage ontmoet: de langstlevende behoort tot een andere familie (4). Dus kan de langstlevende geen plaats krijgen in een erfrechtelijke regeling. In het Burgerlijk Wetboek (art. 767 oud) verkrijgt hij de nalatenschap in die categorie van onregelmatige erfgenamen, na de natuurlijke kinderen en na de wettige bloedverwanten tot de 12e graad! (5).

Deze optie, die misschien meer een vergetelheid, dan wel een echt bewuste keuze was (6) lokte veel kritiek uit in de rechtsleer (7) en zal later gecorrigeerd worden.

Dit erfrecht was gebonden aan het bestaan van een wettig huwelijk; de echtgenoten mochten ook niet uit de echt gescheiden zijn. De scheiding van tafel en bed belette dit erfrecht niet (8).

(3) WEYTS, L. (ed.), *De schenkingsakten*, Antwerpen, 1982, (en vooral de bijdrage van Prof. R. Dillemans) biedt een goed overzicht van de actuele tendenzen in het schenkingsrecht.

(4) Siméon: "*Le conjoint survivant, quelque étroit que fût le bien l'unissait avec le défunt, appartient à une famille étrangère.*", LOCRE, V, 137.

(5) GILISSEN, J., *o.c.*, 642.

(6) De *Conseil d'Etat* had opgemerkt dat men een levensonderhoud ten voordele van de langstlevende vergeten in te schrijven had. Treilhard vond dat dit niet nodig was, gezien hij recht had op 1/3 van de goederen in vruchtgebruik volgens artikel 754. Dit artikel viseert echter een compleet andere situatie!

(7) onder andere: LAURENT, F., *o.c.*, IX, 185.

(8) ZACHARIAE, C.S., *Droit civil français*, Brussel, 1842, II, 382.

3. Het huwelijksgoederenrecht

De Code Civil neemt als wettelijk stelsel over het gemeenschapsstelsel uit de landen van gewoonterecht (inz. Parijs) met het dotaal stelsel uit het zuiden als één van de keuzestelsels (9). Het gemeenschappelijk vermogen bestond uit de roerende goederen en aanwinsten. Als de echtgenoten geen huwelijkscontract hadden gemaakt, waarin een afwijking was opgenomen, werd, bij de ontbinding van het stelsel, de gemeenschap in twee gelijke delen verdeeld tussen de overlevende echtgenoot en de erfgenamen van de vooroverledene. Dit was nog één van de motieven voor de opstellers van de Code om zulk een verwijderd erfrecht toe te kennen aan de langstlevende (10).

Dit systeem behoort slechts tot onze rechtsgeschiedenis sinds de wet van 14 juli 1976 die eigenlijk het werk van de wetgever van 1958 vervolledigde (11).

Douaire of kwart van de arme weduwe werden in de Code Civil niet meer opgenomen. Ook niet de oplossing die de rechtsspraak in het ancien regime ook al volgde door de behoeftige weduwe een levensonderhoud toe te kennen.

Al bij al stond de langstlevende er dus maar berooid voor: men was de mening toegedaan dat de echtgenoten zich dan zoveel konden bevoorraden (12) als ze maar wilden. Maar dit was ook niet helemaal waar: de *nivôse*-wet had het beschikbaar deel op 1/4 in volle eigendom en 1/4 in vruchtgebruik gebracht. Naderhand werd dit uitgebreid, doch niet ten voordele van de langstlevende.

Zodat men in sommige gevallen meer kan schenken aan een vreemde dan aan zijn partner ... (13). Als er geen kinderen waren, was het beschikbaar deel gelijk.

§ 3. De wet van 20 december 1896

1. Algemeen: ontstaan

De alles behalve rooskleurige situatie die de langstlevende echtgenoot in de Code bekomen had, was op heel wat verzet gestuit. De wet van 10 maart 1891 had de situatie in Frankrijk al wat rechtgetrokken. In België werd door de wet van 20 december 1896 "*cette rigueur blessante*

(9) zie voor een historisch overzicht: DILLEMANS, R., *Huwelijksvermogenrecht*, Antwerpen, 1979, 11.

(10) LAURENT, F., *o.c.*, IX, 184.

(11) GILISSEN, J., *o.c.*, 545.

(12) "*se donner des témoignages d'amitié*" LAURENT, F., *o.c.*, 184.

(13) artikel 1094 oud Burgerlijk Wetboek gewijzigd bij de wet van 14 mei 1981.

pour l'équité naturelle, anomalie véritable dans le droit des peuples européens..." (14) goedge maakt. Deze wet is pas door de wet van 1981 opgeheven: ze behoort dus nog niet zo lang tot onze rechtsgeschiedenis. Derhalve mogen wij volstaan hier een kort overzicht te geven en aanknopingspunten te zoeken met het oude recht.

2. Erfrecht in volle eigendom

Bij gebreke van bloedverwanten in erfelijke graad of natuurlijke kinderen blijft de langstlevende de volle eigendom erven.

De voorwaarden zijn echter verstrengd: de echtgenoten mogen noch uit de echt, noch van tafel en bed gescheiden zijn.

De langstlevende blijft echter een onregelmatig erfopvolger. Dit erfrecht kwam in de praktijk niet zoveel voor (15).

3. Erfrecht in vruchtgebruik

Het toekennen van een erfrecht aan de langstlevende, in vruchtgebruik, was de grote innovatie van de wet van 1896. De omvang van het vruchtgebruik verschilde al naargelang de soort erfgenamen waarmee de langstlevende opkwam: het bedroeg de geheelheid als zij opkwam met de bloedverwanten in de zijlijn, andere dan broers en zusters; de helft als zij opkwam met bloedverwanten in de opgaande lijn, broers of zusters of afstammelingen; een kindsdeel als er kinderen uit het eerste huwelijk waren.

Dit erfrecht was niet voorbehouden: het sloeg dus alleen op die goederen waarover de erflater niet beschikt had en de erflater kon de echtgenoot onterven.

De langstlevende had een voorkeurrecht: ze mocht haar vruchtgebruik uitoefenen op het door de echtgenoten bewoonde woonhuis (16).

Het vruchtgebruik bezwaarde naar evenredigheid de voorhanden zijnde goederen.

Bij het bestaan van afstammelingen ging het vruchtgebruik verloren door het hertrouwen van de langstlevende (17).

4. Vergelijking met het Oude recht

Verrassend is dat de wetgever terug heeft aangeknoopt met die oude traditie van het toekennen van een vruchtgebruik. In Rome was de

(14) BELTJENS, G., *Code Civil annoté*, Brussel, 1905, II, 397.

(15) VAN HOVE: E., *Het nieuw erfrecht van de langstlevende echtgenoot*, Brugge, 201, 39.

(16) VAN HOVE, E., *o.c.*, 43.

(17) BELTJENS, G., *o.c.*, II, 416.

figuur van vruchtgebruik speciaal uitgedacht voor dit soort omstandigheden, de *douaire* was ook al in vruchtgebruik.

Bemerkenswaard is dat, zij het niet formeel, de langstlevende schijnt opgenomen te zijn onder de erfgenamen, echte erfgenamen dan. De idee begint te groeien dat men moet rekening houden met het kleine gezin, waarin de langstlevende, toch meer dan andere familieleden, een primordiale rol speelt. Geraakt men de angst voor een vermenging van patrimonia van verschillende families kwijt dan effent men de weg naar een waar erfrecht voor de langstlevende.

§ 4. De wet van 14 mei 1981

Deze wet is verdergegaan op de weg van het erkennen van een echt erfrecht aan de langstlevende: deze wordt nu een echt, volwaardig, regelmatig erfgenaam en geniet dus ook de saisine. Daarenboven wordt de quotiteit vruchtgebruik uitgebreid en geniet de langstlevende een reserve van de helft of minstens de gezinswoning.

Ongetwijfeld gaat de bespreking van deze wet ons bestek te buiten (18) en daarmee beëindigen wij hier ook onze wandeling doorheen de geschiedenis van het recht.

BESLUIT - SAMENVATTING

In het Romeinse recht is opgevallen dat de langstlevende echtgenoot de consolidatie van zijn vermogensrechtelijke positie na de dood van de partner niet moest zoeken in het erfrecht. De partners trachten echter wel door tijdens het huwelijk schikkingen te treffen voor later, mekaar te bevoordeligen via een huwelijksgoederenrecht (*de dos*) en een schenkingsrecht (*de donatio propter nuntias*)

Uit de beginselen van het Middeleeuwse erfrecht bleek reeds hoe onrealistisch het toekennen van een erfrecht zou zijn. In een maatschappij waar grondeigendom rijkdom en macht betekent en erven een doorgeven van deze grondeigendom in de familie kan geen plaats zijn voor de overlevende echtgenoot. Dit kan echter wel binnen een goed onderhandeld huwelijkscontract waarin een eventueel een schenking was opgenomen of toch een recht van bijleving. De gewoonten vonden het echter billijk dat de overlevende recht had op *douaire* om haar status tijdens het huwelijk te kunnen voortzetten. Schenkingen werden wel

(18) Men consultere onder andere: COENE, M., (ed.), *Het erfrecht van de langstlevende echtgenoot*, T.P.R., 1981, 593.

als een probaat middel aangewend om deze status te verbeteren, maar werden toch met een zekere argwaan bejegend, vooral bij tweede huwelijken.

Het intermediaire recht, in zijn ijver om de feodaliteit voor altijd de kop in te drukken, vergeet de overlevende echtgenoot. Alle voordelen uit het *Ancien Règime* zoals de *douaire* worden afgenomen, tot een reeël erfrecht komt het echter niet. Alleen blijven nog de schenkingen over.

Onder de Code Civil van 1804 is de langstlevende er al niet beter aan toe: artikel 767 laat haar erven na de bloedverwanten in de 12e graad en de natuurlijke kinderen ... Hevige kritiek in de rechtsleer! Waarschijnlijk waren de tijden nog niet rijp genoeg om de echtgenoot een echt erfrecht toe te kennen.

De wet van 20 december 1896 gaat wel die richting uit. Zij zal ook teruggrijpen naar de figuur van een wettelijk vruchtgebruik, te vergelijken met de *douaire coutumier*. De wetgever van 1981 zet een orgelpunt achter de evolutie: de echtgenoot is een volwaardig erfgenaam geworden, misschien wel boven de bloedverwanten. Het recht heeft een hele tijd gezet om de ingezette sociologische evolutie van de grote familie naar het kleinere kerngezin in te halen.

Hopelijk heeft deze bijdrage de situatie van de overlevende echtgenoot in het oude recht ietwat verduidelijkt en misschien de deur opengegooid naar verder en meer diepgaand onderzoek.